

Mantık ve Risale-i Nur

Mantık, bilinenden bilinmeyenin elde edilmesine vasıta olan ilimdir (1). Kâinattaki muazzam nizam, mantıklı düşünceyi doğurmuştur; zirâ âlemde abesiyete yer yoktur.

İslâm dini akli kullanmayı, tefekkür ve tettebbuyu teşvik etmiştir (2). Fakat mantık, insanın yaratılış gâyesi olan ubudiyeti netice veren "Mari-fetullah"a visâl yolunda bir vasıta, yegâne sebep değildir. Çünkü akıl, hislerin topladığı bilgiler yardımıyla bir hükme varabilir. Hisler ise sınırlıdır. Bu yüzden "hakikat"ı, bulmada akıl veya mantık, tek başına yetersiz kalmakta, kendi üstündeki "vahy"nin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Bir bakıma bundan dolayı İslâm'da teslime gerektiren akli aşan hükümler vardır; ama akla zıt hükümler yoktur.

Bu yazıda, çok geniş olan mantık konusunun sadece iki vechesine dikkat çekeceğiz: Birincisi, en çok yapılan mantık hatalarına misâller; ikincisi de, "Tevhid" nokta-i nazarında, meşhur mantık kaideleriyle, Kur'ân'ın bu asra bakan bir mânevi tefsiri olan Risâle-i Nur'da gözler önüne serilen bürhanlar.

MANTIK HATALARI

1- Sınırsız genelleme (Dicto simpliciter): "Bütün", "her", "asla", "daima", "her zaman", "hiç bir zaman" gibi kelime ve tâbirlerin geçtiği hükümlerin yanlış oldukları, birkaç istisnâ göstererek ispatlanabileceği için bunları kullanırken çok dikkatli olmak gerekir. Misal;

"Bütün kuşlar uçar"

"Avukatlar asla gerçeği söylemez."

Yeri gelmişken, bir hükmü isbatlamanın, inkâr etmekten daha kolay olduğundan bahsedelim.

Bir hükmü inkâr etmek için, o hükümlerle ilgili bütün noktaları ihâta eden bir ilminiz olması gerekir. Başka bir ifadeyle, "yok" diyebilmek için, bu "yok" ile alâkalı bütün "var"ları bilmeniz gereklidir. Meselâ, bir kitap içinde herhangi bir cümlenin olmadığını iddia ediyorsanız, bu iddianızı isbatlamak için, kitaptaki her bir cümleyi bilmeniz gerekmektedir.

Bu yüzden, "bir mesele hakkında isbat edenin sözü, nefyedenin sözüne müreccehtir." (3) Ayrıca, "Nefs'ül-emirde nefiy isbat edilemez, çünkü ihâta lâzımdır." (4) "Hususi olmayan ve has bir yere bakmayan bir nefiy isbat edilmez" meşhur bir düsturdur. Meselâ, bir şeyi "dünyâda var diye" biri isbat etse, bir başkası da "dünyâda yok" dese, ilkinin bir işâretiyle kolayca isbat edilebilen o şeyin, ikincisinin nefiyini, yani ademini isbat etmesi için, bütün dünyâyı aramak ve taramak ve göstermek, belki geçmiş zamanların her tarafını dahi görmek lazım geliyor. Sonra "yoktur", "vukû bulmamıştır" diyebilir.

Bu sebeple, "dünyaya ve kâinata ve ahirete ve asırlara bakan imânî ve kudsî ve umûmi ve muhit olan meselelerin nefiy ve inkârları ("melekler yoktur", "ahiret yoktur" gibi) hiç bir cihetle isbat edilemez. Belki kâinatı ihâta edecek ve ahireti görecek ve hadsiz zamanın her tarafını temaşa edecek bir nazar lâzımdır, tâ o gibi nefiyler isbat edilebilsin.(5).

2- Aceleci, düşüncesiz genelleme (Hasty generalization): Bir kümenin sadece birkaç elemanına ait delillerden hareket ederek küme genelinde hükümlere varmak, mantıksız neticeler doğurabilir. "Şu okulda üç kişiyi sigara içerken gördüm, demek ki okuldaki herkes sigara içeriyor."

3- Peşin fikirlere dayalı hatalar (Ad Hominem):

"Ben görmediğime inanmam!"

4- Acındırmak (Ad Misericordiam): Hisleri istismar etmekten doğan hatalardır.

"Şu adam başkan olsun, çünkü annesi yaşlıdır, karısını da yeni kaybetti."

5- Hakikata zıt Faraziye (Hypothesis Contraiy to fact):

"Adama gösterilen ilgiye, hürmete bak; kimbilir ne kadar zengindir."

6- Yanlış sebep-netice ilişkisi (Post Hock):

"Ne zaman şemsiyemi unutsam yağmur yağıyor; demek yağmurun yağmasına şemsiyemi unutmam sebep oluyor."

7- Yanlış kıyas -Kıyas-ı maalfarik- (False Analogy): "Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyas yani, doğru olmayan ve hakikate uymayan mukayese"(6).

"İslâmiyet: Hristiyan dinine kıyas etmek, kıyas-ı maalfarıktır, o kıyas yanlıştır. Çünkü, Avrupa dinine mutaassıp olduğu zaman medeni değildir; taassubu terketti, medenileşti."(7).

"Vacibü'l-vücûdu mümkinata kıyas etmek, kıyas-ı maalfarıktır."(8).

Bu başlıkla ilgili diğer iki kıyas da şunlardır:

A) Kıyas-ı Akim: Neticesiz veya doğru netice vermeyen kıyas.(9)"... tabiatı mistar iken masdar tahayyül etmek, lazım-ı eamm'ın vücuduyla, melzum-u ehass'ın vücudunu intâca çalışan akim bir kıyasın neticesidir."(10).

B) Kıyas-ı Hadi: Aldatıcı kıyas (11).

MANTIK VE RİSALE-İ NUR

Ahmet Türkan tarafından yazıldı

Cuma, 10 Ocak 2020 18:37 - Son Güncelleme Cumartesi, 01 Şubat 2020 17:44

"Sizin bu istis'abınız ve şu mes'elenin tasavvurundaki istiğrabınız bir kıyas-ı hadi'in netice-i vehimesidir. Zira icad ve ibda-i ilâhiyi, abdin san'at ve kisbine kıyas edersiniz... bu kıyas aldattıcıdır. İnsan kendini ondan kurtaramıyor."(12).

"...maziyi müstakbale kıyas etmek, bir kıyas-ı hadi-i müşebbittir.(13).

8- Sadece iki ihtimal üzerine kurulu hükümler (Either-or):

"A, B'den ya büyüktür veya küçüktür" (Eşit de olabilir.).

HÜKÜM VE ÖNERME

Burada sadece iki çeşit önerme üzerinde duracağız:

1- Şartlı Önergeler:

Bitişik şartlı önergelerin lüzumiye olan kısmında "mukaddeme" ile "tali" arasında bir illiyet mevcuttur. Meselâ;

"... sebep maddi ise, müsebbebin yanında ve içinde bulunması lâzım geliyor."(14).

"Bir mevcûdun vahdeti varsa, elbette bir vahidden, bir elden sûdur edebilir."(15).

"...müteaddit eller bir işe karışsa, o iş karışır."(16).

"... kesret vahdete isnad edilmediği takdirde, vahdeti kesrete isnad etmek mecburiyeti hasıl olur"
(17)

"Ayrık şartlı önermelerin "hakikiye" kısmında, eğer iki önermeden biri doğru ise, diğeri yanlıştır. İkisi birden doğru veya ikisi birden yanlış olamaz." (18).

Misal: "Sayı ya tek olur veya çift olur."

Bu tür hükümlerin grisi olmaz: Meselâ, birşey ya vardır veya yoktur, ortası olmaz. Tıpkı vücut ve adem gibi, "Kur'ân-ı Kerim'in, bir beşer kelâmı veya Allah'ın kelâmı olması" meselesi de böyledir. Bu meselenin ortası yoktur.

Kur'ân'ın hem bir beşer kelâmı, hem de Kelâmullah olması düşünülemediği gibi, ne bir beşer kelâmı ne de (haşa) Kelâmullah olmaması düşünülemez. Çünkü, bu kadar kıymetli bir mal ne ortada, sahipsiz kalabilir, ne de aynı anda, birbirinden çok farklı iki sahibin ortak malı olabilir, zira "hâkimiyetin şe'ni, müdahaleyi reddetmektir "(19).

Kur'ân'a bir beşer kelâmı diyenler, eğer "O'nun Kelâmullah olduğuna dair bütün bürhanları birer birer çürütse, elini O'na uzatabilir yoksa uzatamaz... Binler kat'i bürhanların mihlalarıyla Arş-ı A'zama çakılan bu muazzam pırlantayı hangi el bütün o mihlaları söküp, o direkleri kesip, O'nu düşürebilir? "(20).

Bu tür önermelere verilebilecek diğerk birkaç misal de şöyledir:

"Kâinatın envainı hikmet dairesinde insanın etrafında toplayıp bütün hacatına kemâl-i intizam ve inâyet ile koşturmak bilbedâhe iki haletten birisidir: Ya kâinatın herbir nev'i kendi kendine insanı tanıyor, ona itaat ediyor, muavenetine koşuyor. Bu ise yüz derece akıldan uzak olduğu gibi, çok muhalatı intâç ediyor. İnsan gibi bir aciz-i mutlakta en kuvvetli bir Sultan-ı Mutlak'ın kudreti bulunmak lâzım geliyor. Veyahut bu kâinatın perdesi arkasında bir Kadir-i Mutlak'ın ilmi ile bu muavenet oluyor. Demek kâinatın enva-ı insanı tanıyor değil, belki insanı bilen ve tanıyan, merhamet eden bir Zat'ın tanımasının ve bilmesinin delilleridir."(21).

"Anâsırın herbir zerresi, herbir cism-i zîhayatta muntazaman işler veya işleyebilir. Eşyanın intizâmâtı ve kavanîn-i teşekkülâtı birbirine muhaliftir. Onların nizâmâtı bilinmezse, işlenilmez işlenilse de yanlışsız yapılmaz. Halbuki: Yanlışsız yapılıyor.. Öyle ise hizmet eden zerreler, ya

bir ilm-i muhît Sahibinin izin ve emriyle ve ilim ve irâdesiyle işliyorlar veyahut kendilerinde öyle bir muhît ilim ve kudret bulunmak lâzım geliyor" (22).

Bu meyânda modern mantığın getirdiği iki alternatif üzerinde duralım: Klasik mantıkta, bir şey ya vardır veya yoktur. Üçüncü şık düşünülemez. Modern mantıkta ise, üçüncü bir şık olarak, "saçma" ve "ihtimal" mefhumları üretilmiştir. Kalkış noktaları da Heisenberg'in belirsizlik teorisidir. "Bilindiği gibi, bir atoma bağlı bir elektronun aynı anda, hem yerini, hem de hızını tesbit edemiyoruz; çünkü mevcut araçlar bu tesbit için yetersiz kalıyor. Eğer, bir elektronun hızını biliyorsak, bu elektron sonsuz yerde bulunabilir" gibi bir hükme varıyoruz. Tabii ki, bu hüküm de elektronun "var" olup olmaması meselesini ortaya çıkarıyor.

Oysa eşyânın hakikatı sabittir. Sofestailer de bahsimiz haricindedir. Bu yüzden, eğer elektron maddenin bir parçası ise, onun mevcudiyetinden şüphe edilemez. Sadece kullandığımız araçların yetersizliğine karşı dikkatli olmak gerekir. Kâinatta abesiyete yer olmadığı için "saçma" mefhûmuna da ehemmiyet vermeye değmez. Zirâ, "Rûy-i zeminde mevsim-be mevsim tazelenen mahlukatın îcad ve tedbirlerindeki ve tanzimat, bilbedâhe bir hikmet-i âmmeyi gösterir. Sıfat, mevsufsuz olmadığından; elbette o hikmet-i âmme, bizzarûre bir Hakîm'i gösterir" (23).

Buradaki incelik "ihtimâl" mefhûmu üzerindedir. Ayrık şartlı önermelerin "lüzûmiye" kısmına ait yukarda verdiğimiz misâllerde, acaba muhalif tarafın doğruluğuna bir ihtimâl verilebilir mi? Yani, Kur'ân'ın bir beşer kelâmı, zerrelere birer ilâh olması mümkün müdür? İlk plânda, insanın hayâli çok olduğu için, kendisine herşey mümkünmüş gibi gelir. Aslında, ilerde göreceğimiz gibi, bu şıkların doğru olması muhâldir, mümtenîdir.

Meselâ, "...şerikler", "Mustağniyetin anhâ" ve "Mümteniâtün Bizzat" Yani: Hiç onlara ihtiyaç olmadığı gibi, vücutları muhâl oldukları halde onları dâvâ etmek, sırf tahakkümîdir. Yani: Aklen, mantıken, fikren o dâvâyı ettirecek bir sebep olmadığı için, mânâsız sözler hükmündedir. İlm-i usulce "tahakkümî" tâbir edilir. Yani: Mânâsız dâvâ-ı mücerrettir ilm-i kelâm ve ilm-i usul'ün düsturlarındandır ki, denilir: "Bir delilden, bir emâreden neş'et etmeyen bir ihtimalin ehemmiyeti yok. Kat'i ilme şek katmaz. Yakın-i hükmüyü sarsmaz. Meselâ; zâtında Barla denizi (yani Eğridir gölü) imkân ve ihtimal var ki, pekmez olsun; yağa inkılab etmiş olsun. Fakat, madem bir emâreden, o imkân ve ihtimal neş'et etmiyor, onun vücuduna ve su olduğuna, kat'i ilmimize te'sir etmez, şek ve vesveseye vermez.. Öyle ise; kâinatın mecdatında bir emâre yok ki, bir şirk ihtimali, ona bina edilsin. Demek, dava-yı şirk, sırf tahakkümî ve mânâsız söz ve dava-yı mücerret olduğundan, şirki iddia etmek, mahz-ı cehâlet, ayn-ı belâhettir." (24).

Bir bakıma bu "ihtimal" mefhûmu, Hegel'ci "dialektik" in bir işgüzarlığının neticesidir. Zira, dialektik, birşeyin aynı anda hem A, hem de B olduğunu iddia eder. Oysa, "Hegel'in bu yeni mantık teşebbüsü hiç bir ilmin (tabiat, tarih ve insan ilimleri) gelişmesi ile teyid edilmemiştir. Hiçbir keşif, icad, hiç bir iş diyalektiğe göre cereyan etmiyor. Tabiatdaki ve insanlardaki birçok sapmalar, duraklama ve geri gidişler, sıçramalar, araştırma ve hüküm çıkarma vasıtalarımız diyalektikten tamamen ilgisiz olarak işlemektedir." (25).

Üstelik hakikatların zıtlarına inkılabı muhaldir, imkânsızdır. "Evet, inkılâb-ı hakaik ittifâken muhaldir ve inkılâb-ı hakaik içinde muhal ender-muhal, bir zıt kendi zıddına inkılabıdır ve bu inkılab-ı ezdad içinde bilbedahe bin derece muhal şudur ki: Zıt kendi mahiyetinde kalmakla beraber, kendi zıddının aynı olsun. Meselâ: Nihayetsiz bir cemâl; hakiki cemâl iken, hakiki çirkinlik olsun. İşte şu misalimizde meshûd ve kat'iyül-vücûd olan bir cemâl-i Rububiyet; Cemâl-i Rububiyet mahiyetinde daim iken, ayn-i çirkinlik olsun. İşte bu, dünyâda muhal ve batıl misâllerin en acîbidir." (26).

Öte yandan bu "ihtimal mefhûmu, daha doğrusu "belirsizlik teorisi", sebeblere dayalı mutlak determinist anlayışını yıkmaktadır. Zirâ determinizm, "... hâdiselerin sebeplerinin tecrübe dışında ve aşkın olmadığını, ancak hâdiselerin kendisinde ve tabiatta mündemic (immanent) olduğunu ileri sürer. Bu anlayışı ile de tabiatın ve âlemin üstünde bir sebebin varlığını, Allah'ı kabul etmez. Determinizm tabii kanunların küllî oluşunu, değişmez ve düzenli oluşunu gösterir. Bundan dolayı imkân, tesadüf, mucize, muhtar irâde diye bir şey kabul etmez." (27).

Peki, acaba niçin böyle bir "ihtimal" mefhûmu mevcutmuş gibi gözükmektedir?

"Bu dünyâ bir meydan-ı tecrübe ve imtihandır ve dâr-ı teklif ve mücahededir." (28). "Akla kapı açmak, ihtiyarı elinden almamak" sırrı-ı teklif iktizâ ediyor (29). Zaten, "İman... aklın ihtiyariyledir." (30). Cehalet, kibir, inat gibi sebebler yüzünden, bu delilsiz ihtimale güvenerek, genellikle sırf bir adem-i kabul eseri olarak (pasif olarak kabul etmeyip, inkâr ederek -zira kabul-u adem için yokluğun isbat edilmesi gerektiğini, bunun da muhal olduğunu gördük) bir ahmak-ül humâka, Kahhar-ü Zü'l-Celal'i inkâr edebilir.

2. Modal Önermeler:

Mütekaddimin (eski İslâm âlimleri), üç çeşit modalite kabul ederler; vücub, imkân ve imtina'Misal:

"Ateşin sıcak olması zorunludur."

(Vücub: Bir şeyin zâtından, asıl mevcudiyetinden kaynaklanan gereklilik).

"Ateşin soğuk olması imkânsızdır."

(İmtina': Özü dış varlığında yokluğunu gerektirme zorunluluğudur (31))

"Ateşin sönmesi mümkündür."

(İmkân: Bir şeyin kendisinden varlığı ile yokluğu iktiza etmesidir (32)).

"Vahdette vücub derecesinde bir sühûlet var; şirkte, imtina' derecesinde bir suûbet var." (33).

"... bir şey zâti olsa, arizi olmazsa, onun zıddı ona müdahale edemez. Çünkü cem-i zıddeyn lazım gelir. Bu ise muhaldir. Demek asıl, zâti olan bir şeyde merâtib yoktur. madem Kadir-i Mutlak'ın kudreti zâtidir. Mümkünat gibi arizi değildir ve kemâl-i mutlaktır. Onun zıddı olan acz ise, muhaldir ki tedahül etsin." (34).

"...nuru neşredenin nursuz, icad edenin vücudsuz, icab ettirenin vücubsuz olması muhaldir." (35).

"İmkân, müsavi-üt-arafeyn"dir. Yani, vacib ve mümteni olmayan, belki mümkün ve muhtemel olan şeylerin vücud ve ademleri, bir sebep bulunmazsa müsavidir, farkları yoktur. Bu imkân ve müsavatta az-çok büyük-küçük, birdirler. İşte mahlukat, mümkündürler ve imkân dairesinde vücud ve ademleri müsavi olmasından, Vacib-ül Vücud'un hadsiz kudret-i ezeliyyesi bir tek mümkünüme vücud vermesi kolaylığında bütün mümkünatın vücudu, ademin müvazenesini bozar, herşeye layık bir vücudu giydirir." (36).

MUHAKEME (AKIL YÜRÜTME)

Muhakemeyi üç kısma ayırabiliriz:

1.Ta'lil (Dedüksiyon)

2.İstikrâ (İndüksiyon)

3.Temsil (Analoji)

Bunlardan, "kıyas" ile alâkalı olduğu için ta'lil ve bir kısmı bürhân-ı yakineninden daha kuvvetli olduğu için temsil üzerinde duracağız.

Ta'lil:

Ta'lil'in en mükemmel şekli kıyastır. "Kıyas önermelerden mürekkep bir delildir ki, her ne vakit o önermeler teslim olursa, ondan bizzat, diğer bir önerme, lazım gelir "(37).

Misâl, her cisim deęişkendir.

Her değişken sonradan olmadır. Bu önermeler kabul edilince onlardan zorunlu olarak şu önerme çıkar.

Her cisim sonradan olmadır (38).

Kıyas çeşitleri:

Haklarında tevhidle ilgili misaller vereceğimiz kıyas çeşitleri şunlar: Kesin kıyas, seçmeli kıyas, bileşik kıyas ve düzensiz kıyas;

a) Kesin kıyas (Kıyas-ı iktirâni):

Bu çeşit kıyasın, şartlı kesin kıyas kısmının bir bölümü, kıyas-ı mukassim (ikilem)dir. Kıyas-ı mukassim, iki şıkkı bulunan ve her iki şıkkın neticesi aynı olan kıyastır. Fatih Sultan Mehmed'in babasına gönderdiği şu haber buna güzel bir nümûnedir: "Padişah sen isen ordunun başına geç, yok padişah ben isem, sana emrediyorum ordunun başına geç." (39).

Diğer birkaç misâl de şöyle:

"Ruhun fenâsı, ya tahrib ve inhilâl iledir. O tahrib ve inhilâl ise, vahdet yol vermez ki girsin, besâtet bırakmaz ki bozsun vehayut idâm iledir. İdâm ise, Cevved-i Mutlak'ın hadsiz merhâmeti müsaade etmez ve nihayetsiz cudû bırakmaz ki, verdiği ni'met-i vücûdu, o ni'met-i vücûda pek müştâk ve lâıyk olan rûh-u insâniden geri alsın." (40).

"Madem va'detmiştir, elbette yapacaktır. Çünkü va'dinde hulf etmek O'na muhâldir. Çünkü va'dini ifâ etmemek, gâyet çirkin bir noksandır. Kâmil-i Mutlak noksandan münezzeh ve mukaddestir. Va'dettiğini yapmamak, ya cehlden veya âcizden yapamaz. Halbuki o Kadîr-i Mutlak ve Alîm-i Küllî Şey' hakkında cehl ve acz muhâl olduğundan, hulf-ül va'd dahi muhâldir." (41).

b) Seçmeli kıyas (Kıyas-ı istisnâi):

Bu çeşit kıyasın dolaşık seçmeli kıyas (istisnâi gayr-i müstakim) bölümüne misâl:

"Her ne zaman güneş doğarsa oda aydınlık olur.

Oda aydınlık değildir.

O halde güneş doğmamıştır."

Hem meselâ: "Eğer ALLAH'a muhabbetimiz varsa, HABİBULLAH'a ittibâ edilecek. İttibâ edilmezse, netice veriyor ki ALLAH'a muhabbetimiz yoktur." (42).

"Ya yanlışımlı bulunuz, veyahut sizinle mahvoluncaya kadar cihad edeceğim!" Halbuki bunlar, harbi ve perişâniyeti ve hicreti ihtiyar ettiler. Demek yanlışımlı bulamadılar. Bir yanlışımlı bulunsaydı, onlar kurtulurlardı." (43).

c) Bileşik Kıyas:

Bu çeşit kıyasların, "zincirleme kıyas" ve "hulfi kıyas" bölümleri üzerinde duralım:

Zincirleme kıyas (mevsûl-un-netâic):

"Bu tip kıyaslar ardarda gelen birçok kıyastan meydana gelmiştir. Birinci kıyasın sonucu onu takip eden kıyasın öncülerinden biri olur." (44). "Mantığın üslubu... müteselsil olan hakâika müteveccih." (45) olduğu için kuvvetli bir kıyastır.

Meselâ: "Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hadîstir. Her bir hadîsin bir muhdîsi, yani bir mûcidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mûcidi var."(46).

"... âlem güzeldir. Demek sanii, hakîmdir. Abes yaratmaz, israf etmez, istidâdatı mühmel bırakmaz. Demek intizâmı daima tekml edecek, ciğer-şikâf ve tahammülsüz ve emel öldürücü bütün kemâlatı zîr ü zeber eden hicrân-ı ebedî olan ademi, insana musallat etmez. Demek saadet-i ebediye olacaktır."(47).

"Birşey kanun-u tekâmülde dahil ise, o şeyde alâ-küllî-hâl neşvünema vardır. Neşv-ü nemâ ve büyüme varsa, ona alâ-küllî-hâl bir ömr-ü fitrî vardır. Ömr-ü fitrîsi var ise, alâ-küllî-hâl bir ecel-i fitrîsi vardır." (48). "... tecrübe ve imtihan ise neşv-ü nemâyaya sebeptir. O neşv-ü nemâ ise istidatların inkişâfına sebeptir. O inkişâf ise kabiliyetlerin tezâhürüne sebeptir. O kabiliyetlerin tezâhürü ise, hakâik-i nisbiyenin zuhuruna sebeptir. Hakâik-i nisbiyenin zuhuri ise Sâni-i Zülcelâl'in Esmâ-i Hüsnâ'sının nukûş-u tecelliyâtını göstermesine ve kâinatı Mektubât-ı Samedâniyye sûretine çevirmesine sebeptir." (49).

Hulfi kıyas (reductis ad absurdum): "İsbat edilmesi istenenin karşıt halinin (nakzinin)

saçmalığını göstermekle isbat edilmesi istenenin doğruluğuna hükmetmektir." (50).

Meselâ: "Eğer şerik bulunsa, mütenâhi diğer bir kudret, o nihayetsiz ve gayet kemâldeki kudreti mağlub edip, bir kısım yer zabt etmek ve ona nihâyet vermek ve mânen âciz bırakıp, hadsiz olduğu halde tahdit etmek ve hiçbir mecburiyet olmadan bir mütenâhi şey, nihâyetsiz bir şey', nihâyetsiz olduğu bir vakitte nihâyet vermek ve mütenâhi yapmak lazımgelir ki; bu, muhalâtın en gayr-i makulü ve mümteniâtın en katmerlisidir." (51).

"Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer (O) Allah'dan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, O'nda birbirini tutmaz çok şeyler bulurlardı." (Nisa, 82) . "Eğer yerde, gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de (yer de, gök de) bozulup gitmişti" Enbiya, 22). "... âyetinin sadefinde meknûn olan bürhannüt-temanü', bu minhâca (delâil-i tevhid) bir menar-ı neyyirdir. Evet istiklâl, uluhiyetin hasse-i zâtiyesidir. ve lazım zarruriyesidir." (52).

Burada, "sebr ve taksim"den de bahsetmek yerinde olur. Sebr ve taksim, "mantıkta bir isbatlama tarzı ve usulüdür. Bu iki kelime beraber kullanıldığı gibi, "delîl-i taksim, delîl-i münkasım" gibi tabirlerle de söylenir. Bu isbatlamada bir şeyin aslında bulunan vasıfları, illet olmaktan birer birer ibtal edildikten sonra, tam illet olmaya elverişli olan tesbit edilir." (53).

Meselâ; "... nasıl kulaklı ami tabakası i'câz-ı Kur'ân fehminde demiş; Kur'ân bütün dinlediğimiz ve dünyada mevcut kitaplara kıyas edilse, hiçbirisine benzemiyor ve onların derecesinde değildir. Öyle ise ya Kur'ân umumun altındadır veya umumun fevkinde bir derecesi vardır. Umumun altındaki şık ise, muhal olmakla beraber, hiçbir düşman hatta şeytan dahi diyemez ve kabul etmez. Öyle ise, Kur'ân, umum kitapların fevkindedir. Öyle ise mucizedir." (54).

"... küçük hâdiseleri haber veren o kitaplar, nev'i beşerin en büyük hâdisesi olan hâdis-i Muhammediyye Aleyhissalâtü Vesselâmı haber vermemek kabil midir? İşte, madem bilbedâhe haber verecekler, her halde ya tekzip edecekler, ta ki dinlerini tahripten ve kitaplarını neshden kurtarsınlar... veya tasdik edecekler, ta ki o hakikatli Zât ile, dinleri hurafattan ve tahribattan kurtulsun. Halbuki dost ve düşmanın ittifakıyla, tekzip emâresi hiçbir kitapta yoktur. Öyle ise, tasdik vardır."(55).

d) Düzensiz Kıyaslar:

Bu çeşit kıyasların "matvi kıyas" bölümü, "ifâdede eksik fakat zihinde tam olan bir kıyastır." (56).

"Düşünüyorum, öyleyse varım", kıyasının zihindeki tam hâli:

"Bütün düşünenler vardır.

Ben düşünüyorum,

O halde varım" şeklindedir.

Bu kıyasa birkaç misâl:

"Eşya arasındaki tevafuk, saniin vahid, ehad olduğuna delâlet ettiği gibi, aralarında bulunan muntazam tehalüf de saniin Muhtar ve Hakîm olduğuna şehadet eder." (57).

"Madde dedikleri şey ise; Sûret-i mütegayyire, hem de hareket-i zaile-i hâdiseden tecerrüt etmez. Demek hudus muhakkaktır." (58).

Bu kıyasın belki de en güzel misali şu cümledir:

"Madem Allah var, her şey var." (59).

TEMSİL (ANALOJİ)

"Temsil bir akıl yürütme yolu olarak iki şey arasında benzerliğe dayanıp birisi hakkında verilen bir hükmü diğeri hakkında da vermektir." (60).

Temsil'in meslek-i irşadda tartışılmaz bir yeri vardır. Zira, ... insanlar görmedikleri şeyleri kıyas ve temsiller ile bilirler." (61). Ayrıca, "... delilin müddeadan evvel ma'lum olması şarttır." (62). Bu yüzden, "... tesbih kaidesi, meçhûlü maluma kıyas eder." (63).

"İlm-i mantıkça, çendan "Kıyas-ı temsili, yakın-i kat'i ifade etmiyor" denilmiş. Fakat kıyas-ı temsilin bir nev'i var ki, mantığın yakini bürhanından çok kuvvetlidir. Ve mantığın birinci şeklinin birinci darbından daha yakindir. O kısım da şudur ki: Bir temsil-i cüz'i vasıtasıyla bir hakikat-ı küllinin ucunu gösterip, hükmü o hakikate bina ediyor. O hakikatın kanunu, bir hususi maddede gösteriyor. Ta o hakikat-ı uzmâ bilinsin ve cüz'i maddeler, ona irca' edilsin. Meselâ: "Güneş, nuraniyyet vasıtasıyla, bir tek zât iken; her parlak şeyin yanında bulunuyor." temsiliyle bir kanunu hakikat gösteriliyor ki, nur ve nurani için kayıd olamaz. Uzak ve yakın bir olur. Az ve çok müsavi olur. Mekan onu zappedemez. Hem meselâ: "Ağacın meyveleri, yaprakları; bir anda bir tarzda kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezde, bir kanun-u emri ile teşkili ve tasviri" bir temsildir ki, muazzam bir hakikatın ve küllî bir kanunun ucunu gösterir. O hakikat ve o hakikatın kanunu gâyet kat'i bir surette isbat eder ki, o koca kâinat dahi şu ağaç gibi o kanun-u hakikatın ve sırr-ı Ehadiyyetin bir mazharıdır, bir meydan-ı cevalanıdır.

İşte bütün sözlerdeki kıyâsat-ı temsiyyeler bu çeşitlerdeki, bürhân-ı kat'iyyi mantıkidenden daha levuvetti, daha yakîndirler."(64).

"Temsil"e dair diğer misâller:

"Nasıl Güneş, ziyâ vermeksizin mümkün değildir. Öyle de uluhiyyet de peygamberleri göndermekle kendini göstermeksizin mümkün değildir." (65). "Nasıl gündüzün ziyâsı, "Güneşden geldim" der, Kur'ân dahi, "Ben, Hâlik-i âlemin beyânıyım ve kelâmıyım" der (66).

"Güneş gündüzü ve gündüz güneşi gösterdiği gibi, imânın rükûnleri birbirini isbat ederler." (67).

"... ziyâsız güneşin vücudu mümkün olmadığı gibi, uluhiyyet de tezâhürsüz olamaz. Tezâhürü ise irsâl-i rusûl ile olur." (68).

"Nasıl şu katrelerde ve camın zerreciklerinden olan güneşçikler ve çeşit çeşit renkler, Güneşin

cilve-i aksine ve in'ikasının tecellisine verilmezse, bir tek Güneşe mukabil nihayetsiz güneşleri kabul etmek iktiza eder. Aynen bunun gibi, eğer herşey Mutlak'a verilmezse, bir tek Allah'a mukabil nihayetsiz, belki zerrât-ı kâinat adedince ilâhları kabul etmek gibi bir divanelik hezeyanına düşmek lâzım gelir." (69).

"... nasıl bir nefer yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkilât olur. Ve yüz nefer, bir zabitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur. Öyle de: Çok muhtelif esbabın bir tek şeyin icadında ittifakları, yüz derece müşkilâtlı olur ve pek çok eşyânın icadı, bir tek zâta verilse yüz derece kolay olur." (70).

"... bir çeşme başında su içip tatlılığını anlayan bir adam, bütün o çeşmeden teşaub eden arkları tecrübe etmeye hakkı yoktur. Zirâ menbaı birdir. Kezâlik, bir Sûrenin muarazasından âciz kalan adamın, bütün Kur'ân-ı tecrübeye hakkı yoktur. Çünkü kâtib birdir." (71)

YAKİNİYAT

Bu tür kaziyeler kesin bilgi verirler. Zihin, bu hükümlerde şeksiz şüphesiz bir taraf seçer; seçtiği taraf da "nefs'ül emir'e" mutabık olur. Yakiniyatın bir delile ihtiyaç duyulmayan "bedîhiye" kısmının bazı bölümleri şunlardır:

Evveliyât: Akıllı her insanın tereddütsüz tasdik ve kabul edeceği hükümlerdir. "Bütün, parçadan büyüktür", gibi.

Diğer birkaç misâl: "Sıfat mevsufsuz olamaz... fiil failsiz olamaz." (72). "... sâni' masnu' içinde olamaz." (73).

Müşâhedât: Hisler vasıtasıyla tasdik edilen kaziyelerdir. Beş duyu vasıtasıyla tasdik edilen hükümlere "hissiyat" denir. "Güneş ışık saçar", gibi. Derunî, enfüsî hislerin tasdik ettiği hükümler ise "vicdaniyât" ismini alır. "Eğer bir ârıza ve bir maraz olmazsa, herbir fitrat-ı selime O'nu (Kur'ân'ı) tasdik eder. Çünkü itmi'nân-ı vicdan ve istirahat-ı kalb O'nun envariyle olur." (74).

Hadsiyât: "Hads," zihnin sür'ât-i intikâlidir (75). "Hads"de uzun düşünce ve delile ihtiyaç yoktur. Akıl, ani ve doğru bir şekilde, hükmü idrak ederek bir neticeye ulaşır.

Meselâ: "... herşeyde bir birlik var. Birlik ise, biri gösterir." (76).

"... o kâinatı güzelce tanzim eden kim ise, şu dini güzelce tanzim eden yine O'dur. Evet, O nizam-ı ekmel, elbette bu nazm-ı ecmel-i ister." (77).

"Dünü getiren, yarını getirdiği gibi, mâziyi icad eden o Zât-ı Kadir, istikbali dahi icad eder. Dünyâyı yapan o Sâni'-i Hakîm, âhireti de yapar." (78) "Bir kitapta yazılı bir harf, yalnız bir cihette kendisini gösterir ve kendisine delâlet eder. Fakat o harf, kâtibine çok cihetlerle delalet eder ve nakkaşını tarif eder." (79).

"Fâni bâkiye makam ve medar olâmaz." (80)

Mütevâtirât: İnsanların ekseriyetinin tasdik ettiği ve akıl için muhal, imkânsız görünmeyen hükümlerdir.

"Malumdur ki, üç dört muhtelif yoldan gelenler, aynı bir hâdiseyi söyleseler, yakîni ifade eden tevatür derecesine o hâdisenin kat'i vukuuna delâlet eder.

İşte, meşrebce ve meslekçe ve isti'dadca ve asırca gayet muhtelif ayrı ayrı bütün muhakkikinin muhtelif tabakatından ve evliyânın muhtelif turuklarından ve asfiyânın muhtelif mesleklerinden ve hükemâ-i hakikiyenin muhtelif mezheplerinden olan bütün ehl-i keşif ve zevk ve şuhud ile ittifak etmişler ki; kâinat mezahirinde ve mevcudat âyinelerinde görülen mehâsin ve kemâlat, bir tek Zât-ı Vacib-ül Vücudun tecelliyat-ı kemâlidir ve Cilve-i Cemâl-i Esmâsıdır." (81).

MEŞHURÂT

Halk tarafından doğruluğu kabul edilmiş hükümlerdir.

Meselâ:

"Zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve lâıyk değildir."(82).

"İnsan bilmediğinin düşmanıdır" (83).

"İnsan ihsanın kölesidir" (84).

"Her gelecek yakındır" (85).

"Arayan bulur" (86).

MAKBULÂT

İhtisas prensibidir. Bir mevzûda mütehasısı olan "kişinin sözleri makbulâtandır."

"İki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtırlar." (87).

"Bir fennin veya bir san'atın medâr-ı münakaşa olmuş bir mes'elesinde, o fennin ve o san'atın haricindeki adamlar ne kadar büyük âlim ve san'atkâr da olsalar, sözleri onda geçmez, hükümleri hüccet olmaz; o fennin icmâ-u ulemâsına dahil sayılmazlar. Meselâ; büyük bir mühendisin, bir hastalığın keşfinde ve tedâvisinde bir küçük tabib kadar hükmü geçmez. Ve bilhassa, maddiyatta çok tevagül eden ve gittikçe mâneviyattan tebâüd eden ve nura karşı gabileşen ve kabalaşana akli gözüne inen en büyük bir feylesofun münkirâne sözü mâneviyatta nazara alınmaz ve kıymetsizdir. Acaba yerde iken arş-ı azamı temaşa eden, harika bir dehay-ı kudsi sahibi olan ve doksan sene mâneviyatta terakkî edip çalışan ve hakâik-i imâniyeyi ilmî yakın, aynel yakın, hakkal yakın sûretinde keşfeden Şeyh Geylani (ks) gibi yüzbinler ehl-i hakîkatın ittifak ettikleri tevhidi ve kudsi ve mânevi mes'elelerde, maddiyatın en dağınık ve kesretin en cüz'i teferruatına dalan ve sersemleşen ve boğulan feylesofların sözleri, kaç para eder ve inkârları ve itirazları, gök görültüsüne karşı sivrisineğin sesi gibi sönük olmaz mı?" (88).

MANTIK VE RİSALE-İ NUR

Ahmet Türkan tarafından yazıldı

Cuma, 10 Ocak 2020 18:37 - Son Güncelleme Cumartesi, 01 Şubat 2020 17:44

Bütün bu kurallara ait, misâllerden başka, kaynak olarak aldığımız, "Kur'ân'ın hakiki bir tefsiri ve hakikatının bir tercümanı ve mes'elelerinin bürhânı." (89). "... bu asrı, belki gelen istikbali tenvir edebilir bir mu'cize-i Kur'âniye" (90) olan Risale-i Nur'da; "Uluhiyet nübüvveti bürhân-ı limmidir. Muhammed Aleyhisselâm, Sâni-i Zülcelâl'e zâtıyla ve lisaniyla bürhân-ı innidir." (91) gibi daha birçok mücmel ve rasih bürhanlar mevcuttur.

"İlm-i mantıkta bürhân-ı yakini, hüsn-ü zanna ve makbul şahıslara bakmıyor, cerhedilmez delile bakar ki; bütün Risale-i Nur hüccetleri, bu bürhân-ı yakini kısmındadır." (92).

Yalnız, bu mebhaslar, kuru mantık kurallarının adesesinde değil, eserlerdeki siyâk-u sibakları dahilinde mütalaa edilmelidir. Zira; "iman yalnız ilim ile değil, imanda çok letaifin hisseleri var." (93).

Akıl veya mantık, diğer birçok vasıta gibi istikamet dairesinde kullanıldığı an, nıkmetsiz değil, nimettir. "Hadd-i evsâtı gösterecek, ifrat ve tefriti kırarak yalnız (şer'i felsefe) belağât ve mantık ile hikmettir (94).

"... akıl ve ilim ve fen hükmettiği istikbalde, elbette bürhân-ı akliye istinad eden ve bütün hükümlerini akla tesbit ettiren Kur'ân hükmedecek." (95).

Prof. Dr. Bahaeddin Sağlam

Kaynaklar:

1. Ahmet Cevdet, "Miyar-ı Sedad,. s. 11.
2. Bakara, 219; Nisa, 82; Rum, 50; Yunus, 101; Bakara, 164; A'raf, 185; Kaf, 6.
3. Mesnevi-i Nuriye, Hubab, s. 77.
4. Lem'alar, 17. Lem'a, 6. Nota, s. 121.
5. Şualar, 7. Şua, Mukaddime, s. 101, 103.
6. Osmanlıca Türkçe Ansk. Büyük Lugat s. 540.
7. Mektubat, 26. Mektup, 3. Mebhas, 5. Mes'ele, s. 325.
8. Muhakemat, 3. Makale, 1. Maksad, Vehim ve Tenbih, s. 117.

9. Büyük Lugat, s. 529.

10. Muhakemat, 3. Makale, 1. Maksad, İşaret, s. 116.

11. Büyük Lugat, s. 529.

12. Muhakemat, 3. Makale, 1. Maksad, İşaret, s. 118.

13. Muhâkemat, 3. Makale,4.Meslek, İşâret ve İrşât ve Tenbih , s. 143

14. Lem'alar, 23. Lem'a, s. 179.

15. Lem'alar, 23. Lem'a, s. 179.

16.Lem'alar, 30. Lem'a, 3. Nükte, 2. Nokta, 2. Mes'ele, s. 312.

17. Mesnevi-i Nuriye, Lem'alar, 10 Lem'a, s. 16.

18. Rifat, "Vesilet'ül-İkan ve Mantık Tercümesi, s. 71.

19. Lem'alar, 23. Lem'a, s. 188.

20. Mektubat, 26. Mektup, 1. Mebhas, s. 310.

21. Lem'alar, 14. Lem'anın 2. Makamı, 3 Sır, s. 198.

22. Sözler, 30. Söz'ün 2. Maksadı, 2. Nokta, 1. Mebhas, s. 549.

23. Sözler, 33. Söz, 16. Pencere, s. 664.

24. Sözler, 32. Söz'ün 2. Mevkıfı, 1. Maksad, s. 607-608.

25. Bolay, Prof. Dr. S. Hayri, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, 1987 s.56.

26. Sözler, Onuncu Söz, 5 Hakikat (Haşiye-2), s. 72.

27. Bolay, a.g.e., s. 46.

28. Sözler, 14. Söz'ün Zeyli, 4. Sual, s. 172.

29. Sözler, 31. Söz'ün Zeyli, 3 Nokta, s. 587.

30. Sözler, 31. Söz'ün Zeyli, 5. Nokta, s. 588.

31. İsmail Hakkı, Felsefe Dersleri, s. 138.

32. Öner, Prof. Dr. Necati, Klasik Mantık, Ankara, 1986, s. 83.

33. Mektubat, 20. Mektub'un 10. kelimesine zeylidir. s. 254.

34. Sözlür, 10. Söz, Hatime, s. 91.

35. Mesnevi-i Nuriye, Zerre, s. 167.

36. Şualar, 15. Şua, 2. Makam, 2. Basamak, s. 658-659.

37. Ahmet Cevdet, a.g.e., s. 67.

38. Öner, a.g.e., s. 105.

39. Büyük Lugat, s. 530.

40. Sözlür, 29. Söz, 2. Maksad, 1. Esas, 2. Menba, s. 517.

41. Mektubat, 20. Mektup, 2. Makam, 11. Kelime, s. 252.

42. Lem'alar, 11. Lem'a, 5. Nükte, s. 52.

MANTIK VE RİSALE-İ NUR

Ahmet Türkan tarafından yazıldı

Cuma, 10 Ocak 2020 18:37 - Son Güncelleme Cumartesi, 01 Şubat 2020 17:44

---

43. Mektubat, 19. Mektub, 16. İşaret, s. 163.

44. Öner, a.ge., s. 141.

45. Muhakemat, 2. Makale, 1. Mes'ele, s. 78.

46. Sözlür, 33. Söz, 30. Pencere, s. 684.

47. Muhakemat, 2. Makale,9. Mes'ele, s. 95

48. Sözlür, 29. Söz, 2. Maksad, 4 Esas, 1. Mes'ele, s 529-530

49. Sözlür, 29. Söz, 2. Maksad, 4 Esas, s. 532.

50. Öner, a.g.e., s. 143.

51. Sözlür, 32. Söz'ün 2. Mevkıfı, 1.Maksad, s. 607.

52. Muhakemat, 3. Makale, s. 122.

53. Büyük Lugat, s. 863

54. Mektubat, 26. Mektub'un1. Mebhası, s. 315.

55. Mektubat, 19. Mektub, 16. İşaret, s. 162

56. Öner, a.g.e., s. 144

57. Mesnevi-i Nuriye, Zerre, s. 173.

58. Muhakemat, 3. Makale, 1. Maksad, s. 114.

59. Kastamonu Lahikası, s. 108.

60. Öner, a.g.e., s. 172-173.

61. Mesnevi-i Nuriye, Katre, Hatime, s. 61.

62. İşaratü'l-İ'caz, Nübüvvet Hakkında, s. 205.

63. Sözler, 24. Söz, 3. Dal, s. 349.

64. Sözler, 32. Söz'ün 2. Mevkıfı, 2. Maksadın Hatimesi, s. 615-616.

65. Sözler, 10. Söz, Mukaddime, 2. İşaret, s. 61.

66. Sözlür, 25. Söz, 1. Şule ile, 2. Şua, 4. Lem'a, s. 397.

67. Şualar, 11. Şua, 9. Mes'ele, 1. Nokta, s. 241.

68. Mesnevi-i Nuriye, Lasiyyemalar, s. 34.

69. Sözlür, 22. Söz'ün 2. Makamı 4. Lem'a, s. 297.

70. Sözlür, 33. Söz, 11. Pencere, s. 662.

71. İşâratü'l--İ'caz, İ'caz-ı Kur'ân, s. 219.

72. Mesnevi-i Nuriye, Katre, 1. Bab, s. 54.

73. Mesnevi-i Nuriye, Habbe, s. 111.

74. Mektubat, 19. Mektub, 18 Nükteli İşaret, s. 190.

75. Ahmet Cevdet, a.g.e., s. 97.

76. Mektubat, 20. Mektub, 2. Makam, 2. Kelime, s. 231.

77. Mektubat, 19. Mektub, 19 Nükteli İşaret, s. 193-194.

78. Mektubat, 20. Mektub, 2. Makam, 5 Kelime, s. 237.

79. Mesnevi-i Nuriye, Lem'alar, 5. Lem'a, s. 13.

80. Mesnevi-i Nuriye, Lasiyyemalar, s. 39.

81. Sözler, 32, Söz'ün 2. Mevkıfı, 3. Maksad, 3. Remiz, 5. Hücet, s. 662.

82. Sözler, 13. Söz, 2. Makam, s. 147.

83. Sözler, Lemeât, s. 693.

84. Lem'alar, 11. Lem'a, 10. Nükte, s. 58.

85. Lem'alar, 17. Lem'a, 12. Nota, s. 129.

86. Lem'alar, 20. Lem'a, 1. Nokta, 2. Sebeb, Haşiye, s. 150.

87. Sözler, 29. Söz, 1. Maksad, 3. Esas, s. 512.

88. Şualar, 7. Şua Mukaddime, s. 102.

MANTIK VE RİSALE-İ NUR

Ahmet Türkan tarafından yazıldı

Cuma, 10 Ocak 2020 18:37 - Son Güncelleme Cumartesi, 01 Şubat 2020 17:44

---

89. Şualar, 1. Şua, 2. Sual, s. 685.

90. Kastamonu Lahikası, s. 8.

91. Muhakemat, 3. Makale, s. 106-107.

92. Emirdağ Lahikası, cilt I, s. 90.

93. Mektubat, 26. Mektub, 4. Mebhas, 2. Mes'ele, s. 331.

94. Muhakemat, 1. Makale, 5. Mukaddime, Hatime, s. 25.

95. Emirdağ Lahikası cilt II, s. 117.